



УДК 378.14

Табакар А.М., Миколаївський державний університет імені В.О. Сухомлинського

Табакар Анна Миколаївна – викладач кафедри англійської філології, заступник декана з виховної роботи (ф-т іноземної філології) МДУ. Наукові інтереси – мотиваційна сфера професійної педагогічної діяльності.

Проблема професійної придатності студентів молодших курсів до педагогічної діяльності

У статті подаються дані про інтереси та мотиви студентів молодших курсів, які вступили до педагогічного вузу. Розглядається проблема становлення особистості в ролі майбутнього вчителя. Досліджуються шляхи впливу на студентів з метою виховання професійно компетентної людини.

Information about interests and reasons of students of junior courses which entered pedagogical institute of higher education is given in the article. The problem of becoming of personality as a future teacher is examined. The ways of influence on students to educate professionally competent man are explored.

Кажуть, що професія вчителя – від Бога, а усі інші професії – від учителя. Ще з сивої давнини слово “педагог” вимовлялось з невимовною шаную і гордістю, а людина, яка мала це звання, користувалась неабияким авторитетом. Проїшов час, але і сьогодні в нашому уявленні вчитель асоціюється, перш за все, з наставником, котрий допомагає зробити правильний життєвий вибір, вчить законам, совісті і моралі. Та чи завжди звання відповідає дійсності? Чи готові нинішні студенти педагогічних навчальних закладів до виконання професійних обов’язків на належному рівні?

З точки зору Г.Ю. Любимової, початковий етап професіоналізації (вибір сфери діяльності, пошук свого місця в професійному співтоваристві, соціальна адаптація і самореалізація як ефективно працюючого члена суспільства) трактується дослідниками (педагогами вищої школи, соціологами, психологами-практиками) як ключовий, такий, що часто визначає весь хід подальшого життя людини. Важливою складовою цього етапу є період навчання у вузі, де майбутній фахівець одержує необхідні знання і уміння, знайомиться із старшими колегами, – уточнює своє початкове уявлення про ту діяльність, якій він вирішив присвятити себе, поступаючи в даний учбовий заклад. Період учнівства, очевидно, зовсім не

простий – як в плані “чесної” студентської праці, так і в особистому плані. Саме на рубежі пізньої юності і ранньої зрілості молода людина повинна вирішити питання про пріоритетність своїх життєвих цінностей, намітити найближчі і перспективні цілі, “спробувати”, “перевірити” себе в різних ситуаціях. Для придбання високої кваліфікації важлива ще одна психологічна проблема – особисте, “уперед-жене” відношення до майбутньої роботи, орієнтація в першу чергу на професійні, корпоративні, а не чисто матеріальні цінності [6].

М.С. Соловейчик говорить про систему професійної підготовки, при якій ми (викладачі) даємо знання, а студенти (в кращому випадку) їх беруть, але розпорядитись ними не можуть. Знання повинні перейти а уміння, тільки тоді професійну підготовку слід вважати успішною. При цьому важливо, щоб вміння формувались не потім, коли студенти стань вчителями, і навіть не під час педагогічної практики, коли вони повинні вчитися реалізовувати свій комплекс професійних вмінь, а до входу в клас, до того, як підійти до учительського столу. Було б добре, щоб молодий спеціаліст прийшов до дітей не тільки із знанням, як потрібно діяти на уроці, а й з умінням це робити [9].

В.А. Семиченко відзначає, що нерідко в школі з’являються вчителі, які не отримують

задоволення від педагогічної діяльності, а поряд з ними страждають і діти. Такі вчителі, як правило, віддано виконують свої обов'язки, весь свій час витрачають на виконання шкільних завдань, та радості від тієї роботи не мають. Усвідомлюючи, що чимало років було витрачено на вивчення цієї професії, вчитель вже не наважується змінити сферу діяльності [8]. То чому деякі вчителі вже після закінчення навчального закладу розуміють про, можливо, помилковий вибір професії?

Оскільки дана проблема дуже важлива і актуальна в наш час, то ми визначили наступні цілі нашого дослідження: визначити рівень професійної придатності студентів молодших курсів до педагогічної діяльності, дослідити проблему становлення особистості в ролі майбутнього вчителя та шляхи впливу на професійну свідомість студентів, які вступили до педагогічного вузу. Завданнями нашого дослідження є: вивчити літературу з даної проблеми; з допомогою письмових завдань та тестування визначити інтереси та мотиви вибору майбутньої професії студентів молодших курсів, які вступили до педагогічного вузу; визначитись з основними завданнями вищого навчального закладу щодо формування у студентів професійно-направленої свідомості.

Сьогодні існує справжній "дефіцит" вчителів, які із задоволенням приступають до своїх професійних обов'язків після закінчення педагогічного вузу. Щоб знайти можливі шляхи вирішення проблеми, потрібно подивитись в її корінь, або виходити із загальних початкових понять. Для студента взагалі вибір професії – один з головних життєвих виборів, який здійснює людина в юному віці. Він має значення як для самої людини, так і для суспільства. Вибір професії – це по суті вибір життєвого шляху, вибір долі. Від вибору професії у великій мірі залежить задоволення людини своєю долею, її щастя, моральне задоволення, достатня самооцінка, водночас це й висока продуктивність праці, хороша якість продукції.

Вибираючи професію, кожен виходить із своїх потреб. Потребу особистості у певній діяльності ми називаємо нахилом. Про нахили ми говоримо тоді, коли майбутня робота уже подобається молодій людині, захоплює її.

Вивчивши потреби людини, ми можемо визначити основні види діяльності, з якими студент у майбутньому погодиться. Наприклад, дізнавшись, що основною потребою студента, який навчається в педагогічному вузі є працювати тільки на себе і тільки заради грошей, то цілком можливо, що професія вчителя не для нього. Адже вчитель повинен бути, в першу чергу, соціально зацікавленим, тобто розуміти, що його професія існує для

суспільства, а не навпаки.

З точки зору Г. Крейда, процес соціалізації особистості майбутнього вчителя розпочинається задовго до вступу його до педагогічного навчального закладу і продовжується під час навчання як у формі цілеспрямованого впливу, так і нерегульованої взаємодії з соціально-професійним середовищем. Започатковується професійно-рольова ідентифікація студента, яка сучасною психологією розглядається саме як один із найважливіших механізмів соціалізації. Вона пов'язана, насамперед із прийняттям студентом нової соціально-рольової позиції майбутнього педагога, формування соціально-професійного аспекту його "Я-концепції", інтеріоризацією гуманістичних цінностей, виробленням відповідних професійно-педагогічних настанов. Особливо важливим це є для студентів педагогічного коледжу, тай як у віковій психології вік від 15 до 25 років розглядається як етап набуття конкретної професійної ідентичності [5, с.715], коли людина вибирає професію і розпочинає свою підготовку до неї, набуває певного професійно-трудоного досвіду, що допомагає їй зробити вибір і розпочати кар'єру.

Професійно-придатна людина повинна орієнтуватись на професію, яка буде відповідати її потребам, інтересам. Не кожен здатен оцінити та виявити свої потреби уже після школи. На когось впливають батьки, на когось-суспільство. Тому потрібно допомагати таким людям правильно визначитись вже на початковому етапі підготовки до професійної діяльності, щоб не допустити помилкового вибору студентом вузу.

Професійна підготовка майбутнього вчителя полягає не лише в опануванні ним професійно-необхідними знаннями, уміннями і навичками, які передбачені навчальними планами і програмами, у ході здійснення навчального процесу чи під час проходження педагогічної практики. На професійно-рольових настановах, нормах і очікуваннях студентів позначаються і інші чинники, які нерідко є прихованими і через це некерованими. Соціально-професійний досвід засвоюється майбутнім педагогом не лише через логіку науки і зміст відповідної навчальної дисципліни, завдяки тієї професійно-наукової інформації, яка повідомляється викладачами вузу на лекціях чи семінарських заняттях, або в процесі самостійної навчальної роботи. Майбутній вчитель набуває своєї професійної ідентичності, збагачує і коригує (нерідко підсвідомо) власне уявлення про модель педагогічної діяльності і через відображення професійних дій і вчинків, поведінки викладачів у перебігу дидактико-педагогічної взаємодії з

ними: стиль педагогічного спілкування викладача, манери його професійної поведінки, прояв особистісних і професійних якостей тощо. Все це може впливати на розширення когнітивної основи соціально-професійного аспекту “Образу-Я”, коригуючи і трансформуючи уявлення студента про себе як майбутнього педагога. Через це керівництво процесом професійної підготовки майбутнього вчителя має зважати і на повсякденне включення спостереження студента за реалізацією викладачами педагогічного навчального закладу певної моделі професійної поведінки, яке відбувається під час взаємин із ними. Ті зміни, які відбуваються в системі ціннісних орієнтацій, спрямованості особистості, “Я-концепції” студентів протягом навчання їх у педагогічному навчальному закладі, для більшості із них є більш значущі, ніж просто рівень їх професійної проінформованості, методичної підготовленості чи широти загального кругозору. Через це в педагогічній освіті єдино прийнятливим може бути лише суб’єкт-суб’єктивний підхід, який означає, що процес соціалізації особистості майбутнього вчителя (її формальний і неформальний аспекти) має відбуватися насамперед під час розвивальної взаємодії в системі “студент-викладач”. Ідентифікація студента з викладачем допомагає йому набути професійної ідентичності: зміцнити професійно-педагогічну спрямованість скоригувати “Образ-Я”, підвищити професійну самооцінку, інтеріоризувати професійно-рольові цінності і угодити їх зі структурою власного “Я”. Особливо важливе значення мають взаємини студента з викладачами для формування гуманістичних орієнтацій і способів поведінки майбутнього вчителя, зокрема альтруїстичних почуттів і відношень особистості, почуття власної гідності і прийняття самоцінності іншої людини, педагогічного оптимізму і співчуття, розуміння дитини, здатності відгукнутися на її проблеми і радості та бути готовим надати їй своєчасну допомогу і підтримку[1].

Педагоги вищих навчальних закладів стикаються з тим, що у студентів у процесі професійної діяльності відбувається цілковита зміна професійної мети і цінностей. Студенти, які рішуче виступали за нові впровадження, методики, гуманістичні принципи, попрацювавши певний час у школі, вибирали найлегший шлях до виконання педагогічних задач, користувались старими, вже майже забутими, давно розробленими технологіями. В

школі такі студенти бачать тільки проблеми: втрата престижу освіти, погіршення матеріального становища вчителів, безробіття, брак коштів на потреби школи. Та слід пам’ятати, що труднощі здаються не такими великими коли вчитель працює в атмосфері загальної задоволеності працею. Якщо праця є тягарем, то вплив на учнів буде тільки негативний. Дуже важливо, щоб людина, яка йде працювати в школу, не вчилася у світі ілюзій а була заздалегідь ознайомлена з тими аспектам педагогічної діяльності, яких вона не знайде в переліку функціональних обов’язків. Учитель має бути готовий до випробувань, які зустрінуться в їхній діяльності. Показати, проаналізувати та спробувати вирішити основні проблеми педагогічного процесу – одне із завдань вищого навчального закладу. Ще одним завданням викладачів педагогічного університету є визначити психологічну готовність студента до випробувань в їхній педагогічній діяльності і своєчасно провести заходи щодо покращення професійної придатності до педагогічної діяльності.

Для визначення інтересів особистості можуть використовуватися спеціальні анкети та опитувальники. Психологічна практика свідчить, що інколи інтереси і нахили учнів виражені не яскраво, інколи ж, навпаки, настільки численні, що важко виділити головні від побічних, тимчасових. У такому разі деяку допомогу психологу може надати проведення психодіагностичного дослідження рівня розвитку деяких здібностей. Високий рівень розвитку здібностей можна розглядати як показник схильності до певного виду діяльності, що може служити свідченням присутності нахилу до неї.

Безпосередній вияв професійних інтересів, які виступають основою професійно спрямованої мотивації майбутнього фахівця і які вказують на відповідні нахили, ми провели за допомогою диференційно-діагностичного опитувальника (ДДО), запропонованого Є.Климовим [3], в основі якого лежить психологічна класифікація професій. Сутність її полягає в тому, що залежно від особливостей основного предмета праці всі професії поділяються на п’ять головних типів: “людина – природа”, “людина – техніка”, “людина – людина”, “людина – знакові системи”, “людина – художній образ”. Знаючи місце професії, обраної учнем професійного закладу в даній класифікації, і основні вимоги до неї, психолог правильно і своєчасно має змогу визначити

Загальні результати експерименту

Професійне спрямування нахилів за методикою ДДО Є. Климова	Людина – природа	Людина – техніка	Людина – знакова система	Людина – художній образ	Людина – людина
Професійне спрямування нахилів за методикою "Карта інтересів"	Геологія і географія, біологія, хімія, зоологія	Фізика, електро- і радіотехніка	Математика	Мистецтво	Педагогіка, філологія, журналістика, юриспруденція, історія, медицина, сфера обслуговування, військова справа, спорт
	13,6%	11,6%	5%	34,9%	34,9%

Завдяки тестуванню нам вдалося виявити основні нахили студентів молодших курсів і, як результат, придатність до педагогічної діяльності, які вступили до педагогічного вузу для здобуття кваліфікації вчитель англійської та німецької мови та зарубіжної літератури. Більше половини студентів, а це майже 70% правильно визначились з вибором майбутньої професії. Адже таке професійне спрямування, як "людина – художній образ" легко можна віднести до педагогічного професійного спрямування. Вчитель в своїй роботі постійно стикається саме зі складними нестандартними ситуаціями. Більш того, він сам їх проектує і створює, так би мовити, "за службовим обов'язком". У цьому сенсі його робота є в деякому роді областю "вимушеної творчості" (хоча термін "творча професія", здається, міцно захоплений іншими професійними співтовариствами, проте і без відповідної "етикетки" робота педагога є принципово творчою; хай ця творчість "тиха", рухлива, яку не супроводжують видовищні сенсації, повсякденно-героїчна). У зв'язку з цим перед педагогом-практиком встають завдання не тільки застосування раніше засвоєного психологічного знання, але і виробництва, породження потрібного знання про факти, явища, стани [7].

Професійні інтереси не просто виступають як ланцюжок нахилів і прагнень, а й як система стимулів, що виражає ставлення особистості до професійної діяльності, сприяє розвитку кругозору, надбанню професійних знань, поліпшують пізнавальну активність, викликають прагнення оволодіти професійною справою, служать однією з найважливіших умов творчого ставлення до професії.

Щоб виявити мотив вибору професії вчителя, студентам було запропоновано написати твір на тему "Я і професія вчитель". Результати цих робіт показали, що до 40 % абітурієнтів вступали до інституту тому, що "потрібно навчатися". Тільки 35 – 40 % тих, хто вступає до педагогічних навчальних закладів за мотивом, що збігався з профілем підготовки. І це – реальність, на яку треба зважати. Останнім часом з'явився ще один дуже сильний мотив –

молодь боїться безробіття і йде до педагогічних навчальних закладів, оскільки, якщо не вдасться влаштуватися в іншій сфері, то вчителів робота завжди знайдеться.

Мине кілька років навчання, і, можливо, з більшості цих абітурієнтів вийдуть добрі вчителі – розумні, освічені, тактовні. Роки навчання, спілкування з однолітками, викладачами – це не просто період накопичення знань, а й найактивніший час переосмислення власних поглядів і позицій, перші спроби проб себе в професійній діяльності. Хтось, можливо, прийме рішення вчасно піти з педінституту, тому що зрозумів – краще здійснити рішучий вчинок сьогодні, ніж потім шкодувати про неправильний професійний вибір. Когось покличе інша галузь діяльності, буває, що вона виявиться близькою за змістом до отриманої професії. А інші, навпаки, несподівано відкривають для себе привабливість професії вчителя і починають розуміти, якими наївними були їхні погляди. Ось тільки шкода, що подібні "відкриття" відбуваються інколи лише на старших курсах, коли багато дуже важливих для педагогічної діяльності навчальних предметів вивчалися абияк, не на віддалену життєву перспективу, а щоб скласти черговий іспит [8].

До школи приходять різні вчителі. Різні не тільки за зовнішніми ознаками діяльності, рівнем знань і здібностей. Головні відмінності полягають у їхній педагогічній концепції, визначенні завдань і цілей педагогічної діяльності, її змісту і смислів.

Вища школа повинна забезпечувати процес професійної підготовки майбутньому вчителю повні можливості підготуватися до майбутньої професії. Вона повинна виховувати комунікативну людину, ту яка характеризується потребою у спілкуванні, готовністю легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника й відчувати задоволення від спілкування, емоційно стабільну, креативну, з оптимістичним прогнозуванням людину, яка б володіла професійною проникливістю, здатністю сприймати і розуміти іншого, активно впливати на іншу особистість.

Крім цього, потрібно контролювати

перешкоджати ідеалізованим уявленням про професійну діяльність вчителя. Глибоко зафіксована звичка діяти в іншій системі цінностей і дії можуть заважати їм більш-менш безболісно звикнути до реальних шкільних вимог. Якщо ж їх заздалегідь хоча б теоретично спрямувати на можливий “неоптимальний варіант” [8], труднощі, з якими вони стикаються в школі, відчувалися б менш гостро.

Молодий учитель повинен мати хоча б загальні уявлення про ці труднощі, бо саме неготовність їх виявити, усвідомити та конструктивно подолати є випробуванням його професійної компетентності. Ці труднощі або більш-менш успішно долають, знаходячи свої власні, індивідуалізовані прийоми та засоби, або ігнорують, не помічають, обмежують потік негативної інформації про власні невдачі, або, психологічно зламавшись під їх впливом, назавжди залишають школу. Навіть простий перелік основних труднощів дав би змогу пом'якшити ефект непередбаченості від зустрічі з ними.

Успіх усієї справи залежить від успішності на першому етапі самостійної роботи. Щоб не було стресів, розчарувань. Ми намагаємось дати нашим випускникам “дидактичний багаж” – алгоритми, схеми, навчаючі картки, які допомагають на уроці попередити помилку, закріпити вивчене та дати варіативні завдання класу. Так, наприклад, студенти факультету іноземної філології на заняттях з вивчення іноземної мови можуть самі готувати такий дидактичний матеріал, в якості виконання додаткового завдання та здобуття додаткового балу. Таким чином, підготовка до професійної діяльності відбувається не тільки на заняттях з педагогіки, а й на заняттях зі спеціальності.

Важливе місце у процесі формування особистості педагога посідає педагогічна практика. Цій проблемі присвячено праці Ф.Н. Гоноболіна, О.І. Щербакіна, Е.А. Гришина, Н.В. Кузьміної, В.О. Сластеніна, Л.Ф. Спіріна та ін. Вже на першій педагогічній практиці не тільки методисти, а й самі студенти можуть спостерігати свою придатність до педагогічної діяльності. З самого початку вихователі повинні особистим прикладом активізувати творчу самостійність студентів у виконанні завдань практики, допомагати формуванню сумлінного ставлення до роботи, відповідальності, цілеспрямованості. Саме ці фактори багато в чому визначають професійну придатність майбутнього спеціаліста. Задача викладача – не

тільки продемонструвати ці фактори, але й виявити, розвинути їх у кожному, хто претендує на звання “вчитель”.

На нашу думку, слід звертати увагу не тільки на процес проходження педагогічної практики, а й на її аналіз та узагальнення. Для цього існують педагогічні конференції, на яких виступають студенти з результатами своїх спостережень та викладачі зі своїми зауваженнями. Але ми вважаємо, що така конференція не повинна проходити на протязі одного заняття на рівні одного факультету та одного курсу. Було б добре, щоб такий вид роботи планувався на декілька днів, куди б входили круглі столи, ділові ігри, покази елементів уроків, різних виховних заходів, обговорення проблемних ситуацій. На такі конференції слід запрошувати представників шкіл, студентів інших курсів та факультетів, адже, чим масштабніше буде проходити такий вид роботи, тим більше питань, важливих проблем буде проаналізовано та вивчено студентами, що є необхідним для подальшої професійної діяльності.

Для формування педагогічної майстерності важливе самовиховання загальної та педагогічної культури, засвоєння професійних знань, вмінь, навичок, громадська активність, педагогічна практика, вивчення передового педагогічного досвіду [2], а головне пам'ятати, що “Головне в житті – не самі знання, а та гармонія, яка виявляється, коли знання добре вміщені в душі, та філософія, яка визначає людину, її світогляд” [7].

Таким чином, розглядаючи проблему становлення особистості в ролі майбутнього вчителя, ми вивчили літературу з даної проблеми, з допомогою письмових завдань та тестування визначили інтереси та мотиви вибору майбутньої професії більшості студентів молодших курсів, які вступили до педагогічного вузу. Ми дослідили та запропонували головні шляхи впливу на студентів з метою виховання професійно компетентної людини.

Ми вважаємо, що саме на початковому етапі професіоналізації важливо підіймати проблему професійної придатності студентів до педагогічної діяльності. Дуже добре, що за результатами опитувань більша частина студентів правильно визначилась зі своєю майбутньою професією (на момент тестування), хоча є й ті, хто не збирається працювати за спеціальністю. Саме на таких студентів слід відразу звернути увагу викладачів вузу і по можливості допомогти їм з подальшим визначенням щодо професії. Не слід забувати, що визначення професійних спрямувань нахилів

Література

1. Власенок В.В. Вчителі – учні: психологія взаємних оцінних ставлень. – К., 1995.
2. Державна національна програма “Освіта” (Україна XXI ст.). – К., 1994. – 61 с.
3. Зязюн І.А., Крамущенко Л.В., Кривонос І.Ф. та ін. Педагогічна майстерність. – К.: Вища школа, 2004. – 422 с.
4. Климов Е.А. Какую психологию и как преподавать будущим педагогам // Психология в высшей школе. – 1998. – № 2. – С. 57-60.
5. Крейг Г. Психология развития. – СПб., 2000. – 715 с.
6. Любимова Г.Ю. От первокурсника до выпускника: проблемы профессионального и листностного самоопределения студентов-психологов // Вестн. Моск. ун-та. Сер. 14. Психология. – 2000. – № 1. – С. 48-56.
7. Макаренко А.С. Твори в 8 т. – Москва, 1986. – Т. 8. – Письмо Л. Конисевичу.
8. Семиченко В.А. Психологія педагогічної діяльності: Навч. посіб. – К.: Вища школа, 2004. – 335 с.
9. Соловейчик М.С. Методические задачи как средство подготовки студентов к профессиональной деятельности // Начальная школа. – 2000. – № 2. – С. 48-51.